

"Kapıları Açmak: İlhan Hoca'yla Kente, Dünyaya, Hayata Dair Bir Hasbihâl"

Hakan Olgun - Emir Osmanoğlu

Fotoğraf: Emir Osmanoğlu

Dergimiz İdealkent, yayın hayatına bundan tam on yıl önce, yine kıymetli hocamız Prof. Dr. İlhan Tekeli ile yaptığımız güzel bir söyleşi ile merhaba demişti. Bu söyleşi dergimize uğurlu geldi; nitekim aradan geçen zaman zarfında İdealkent, istikrarından hiç ödün vermeden kentin nabzını tutmayı başarıyla sürdürdü. On yıl sonra bugün, yine hocamızla, hem de İlhan Tekeli ve Şehircilik Özel Sayısı'nda bir araya gelmenin mutluluğunu yaşıyoruz. Nezaketinden dolayı kendisine müteşekkiriz. Hocamızla yine keyifli bir söyleşi gerçekleştirdik. Üstelik dergimizin yirminci yılında tekrar bir araya gelmenin sözünü de şimdiden aldık. İdealkent'in başarısını ve istikrarını nice on yıllar sürdürmesi temennisiyle, sizleri hocamızla yaptığımız bu uzun ve keyifli söyleşi ile baş başa bırakıyoruz.

Hocam son dönemde gerek İdealkent Kongresi'ndeki konuşmanızda gerekse de Habertürk televizyonundaki mülâkatımızda, kente dair mevcut kavramların yaşanan gelişmeleri izah etmekte zorlandığımı vurguladınız. Hatta kent, kentleşme, kentlileşme veya metropol gibi en temel kavramların yetersizliğine dikkat çektiniz.

Tabii, metropolü ben hiç kullanmıyorum.

Dolayısıyla artık kentsel yığışmalardan, küresel kent-bölgelerden, sanayisizleşme süreçlerinden vs. bahsediliyor. Dilerseniz teori ile pratik arasındaki bu makastan başlayalım.

Başlayalım. Şimdi ilk mesele kent ve kır karşıtlığına dayanan kavramsallaştırmamızdan kaynaklanıyor. Bu Tönnies'den beri var ve şimdiye kadar da sürüp geldi. Buna göre kent ve kır birbirinden ayrı şeylerdir, topluluk olarak da ayrıdır. Kırdaki homojen, iç farklılaşması çok olmayan ve insanların samimiyetine dayanan bir ilişkiler bütünü söz konusu. Ama kent çok farklıdır, çeşitlidir, insanlar farklılaşmıştır. Bunlar birbirleriyle anonim ilişkiler kurarlar ve bunlar rasyonel ilişkilerdir.

Yani tam bir zıtlık aslında...

Tam bir zıtlık vardı; kırla kent arasında çizgi çekebiliyorduk. Neresi kent neresi kır biliyorduk. Ve bir yaşam ünitesini iki parçalı olarak temsil ediyorduk; merkezde bir nokta olarak kent ve etrafında kırsal alan.

Ve bu bir karşılaştırma nesnesi olarak kullanılabiliyordu.

Tabii. Ve sonra bu üniteleri bir araya getirdiğimizde de merkezî yerler kuranını oluşturuyorduk. Şimdi günümüzde bu mümkün değil. Çünkü ikisinin arasına çizgi çekemiyorsun. Eskiden kent dediğimiz yerde ne vardı? Sanayi vardı, hizmetler vardı. Kır dediğimiz yerde de orman ve tarım vardı. Bugün hepimiz biliyoruz ki, kentte tarım söz konusu. Aynı şekilde kırdaki da sanayi faaliyetleri ve hizmetler, turizmin kıra açılması, bugünün modern intansif tarımını köylünün değil kentten gelenin yapması söz konusu. Yahut kentle yarışabilecek bir kooperatifleşme içinde, rasyonel düşünceyi içeren mekanizmalarla yapılıyor. Dolayısıyla artık kenti nokta olarak görmüyoruz, bir alan olarak görüyoruz. 6360 sayılı yasa ilk çıktığında biz bunu biraz tesadüf gibi gördük. Ama anlaşıldı ki bu ihtiyacı doğuran nedenler var. Kır ve kentin birlikte bir alan olarak temsil edilmesiyle ilgili bir durum biçiminde

ortaya çıktı. O zaman bizim karşımızda şöyle bir sorun var; bugün eski kavramlarımız bize yetmiyor. Ve bu kavramlarla gelecekteki yerleşme problemlerini ele almamız nasıl mümkün olacak?

Mümkün değil.

Mümkün değil. Yani uygun olmayan kavramlarla doğru karar veremezsin. O zaman ilk problemimiz kent kavramını koruyacak mıyız korumayacak mıyız? Çünkü kent, tarihsel olarak karşıtlıklarla yüklü bir kavram. Dolayısıyla bu sorunu, meselâ kent ve kıyı birlikte ele alabilecek 'yerleşme' kavramı ile çözebiliriz. Ama o da şu problemi ortaya çıkarıyor; koca İzmir'e kalkıp 'yerleşme' diyorsun. İnsanlar ona kent demeye alışmış. İstanbul'a 'İstanbul yerleşmesi' deyince bir tuhaf oluyor. Çünkü kavramları kullanmakta psikolojik alışkanlıklarımız da var. İnsanlar İstanbul'a 'yerleşme' demeyi yakıştıramıyorsa ve kent demeyi sürdürüyorsa, o zaman kent tanımının içeriğini değiştireceğiz; tarihsel yükünü boşaltacağız. Ben de bugünlerde yazı yazarken zorlanıyorum. Yerleşme mi diyeyim, kent mi diyeyim? Bunu zaten benim tek başıma çözmemin bir anlamı yok. Nasıl kavramlar kullanacağımıza, şehirciler, kent sosyologları, kent coğrafyacıları birlikte karar vermemiz gerekir. Çünkü her birimiz ayrı kavram üretirsek yazdıklarımızı anlayamayacağız.

Tabii bu bir nevi kakofoni...

Evet, bizim hakikaten bu alanda ciddi bir terimler problemimiz var. Ama iş orada da kalmıyor; terimlerimiz dayanaksızsa teorilerimiz nasıl ayakta kalır? Meselâ demin konuşurken senin sözünü ettiğin metropol kavramı... Metropolü kullanıyoruz ama bana göre bu sanayi toplumuna ait bir kavram. Bugünün kavramı ise 'kentsel bölge'. Peki, kentsel bölgenin nasıl oluştuğuna dair doğru dürüst bir teorimiz var mı? Yok. Demek ki kavramlar gibi, yeni teorik çerçeveler üretmekte de bir problemimiz var. Ama bu teorik çerçevelerimizi hangi alan için üreteceğiz? Sosyoloji için üretilen bir teorik çerçeve ile şehir plânlaması için üretilen teorik çerçeve aynı olamaz. Farklı amaçları var, farklı müdahale varsayımları var. Hele kentsel tasarıma geldiğinde iş başka bir ölçüğe taşınır. Demek ki bir kavram problemimiz var ve bu da zaten teori problemimiz var demektir. Peki, teorisi olmayan, kavramlarında uzlaşılma-mış bir alanda nasıl plânlama yapacağız?

Tabii benim bu konuşmada bunların cevaplarını tam olarak verebilmem mümkün değil. Ama biz şöyle bir girişim içerisindeyiz; *İlhan Tekeli Şehircilik Kültürü Vakfı* olarak önümüzdeki iki sene bu konuyu ele almaya çalışacağız. Burada çok ilginç bir durum var; biz teori geliştireceğiz diye şehirlerin geliş-

mesi falan durmuyor, onlar oluşmaya devam edecek. Ama bu arada plânla-mayla ilgili başka zorunluluklarımız var. Bütün bir mülkiyet düzenimiz plân-ların yapılmasıyla; arazi kullanımının ve parselasyonun belirlenmesiyle çalışıyor. Demek ki bir plân yapılacak. O zaman bu plânın bir kapalı sistem olarak mı açık sistem olarak mı yapılacağı çok önemli bir konu.

Geçen gün İstanbul'da bir toplantı vardı; Richard Sennett, Saskia Sassen ve ben bir konuşma yaptık. Orada üzerinde durulan temel meselelerden biri, artık günümüzde kapalı sistemler yerine açık sistemlerin olacağıydı. Bu, ekonominin kurumsal yapısından tutun da demokrasi anlayışımıza ve insan haklarına kadar birçok alanda yaşanan değişimin ortaya çıkardığı bir durum. Ama bu açık sistemin plânlaması nedir, onu çok iyi bilmiyoruz. Çünkü bizim konuyla ilgili kurumsal yapımız kapalı sistem varsayımı üzerine kurulu. Yani mülkiyet düzenimizde belirli yerlere, coğrafi referansları belli alanlara haklar yüklüyor ve kullanım biçimleri veya yoğunluk için kararlar veriyoruz. Ve diyoruz ki; "sen ne yapacaksan benden izin alacaksın!" Bu aslında "plân uygulanacak" demek. Kurumsal yapı bunu öngörüyor, başka yolu yok. Ama biliyoruz ki plân uygulanmıyor. Şimdi çok ilginç bir durumla karşı karşıya-yız. Bütün bir kurumsal yapımız kapalı sistem varsayımı üzerinden gelişmiş, gerçekliğimiz ise açık sistem.

Aslında plânlamanın geleceği nasıl olacak sorusuna kısmen temel bir yanıt verdiniz. Ama ben şunu eklemek istiyorum. Sosyolojik, siyasî ve idarî değişimlerle birlikte dünyanın gelmiş olduğu bu noktada, sizin 'yerleşme' diye tabir ettiğiniz o büyük bölge sistemi içerisinde ideal bir toplum ya da ideal bir plânlama düzeni kurabilmek için toplumun kompartımanlarıyla nasıl bir ilişki kurgulanmalıdır? Bu bakımdan geleceğe dair öngörünüz nedir?

İdeal dendiği zaman, kapalı olarak mı tanımlanmış yoksa serbestçe oluşan bir şeyden mi bahsediyoruz? İşte mesele bu zaten. Ama kurumsal yapı kapalı. Şimdi demek ki bizim vakıfta yapacağımız işlerden biri, Türkiye'deki meseleleri ampirik olarak ele almak ve kapalı biçimde dizayn edilmiş bir sistemin hangi mekanizmalar yoluyla açık biçimde çalıştığına bakmak. Yolsuzluk, rüşvet, vs. Şimdi bu bizi ilginç bir noktaya getiriyor; kavramlarımız çökmüş, teorimiz problemlili, plânlamadan ne beklediğimiz çok belli değil. Kurumsal yapısı kapalı olarak kurulmuş ama açık olarak çalışan bir plânlama sistemi içinde bulunuyoruz. Ve bu arada da plân üretmek zorundayız. Şimdi bu problemin içinden nasıl çıkarız? Tabii bu çok iddialı olacak ama belki de plânla kuramı eş zamanlı geliştirerek bunu yapabiliriz.

Mümkün mü peki bu?

Mümkün ama bunun meşruiyetini nasıl kurabilirsin? Gerek Sennett'te gerek Deleuze felsefesinde deniyor ki; nesnelere, insanlar vesaire yoktur, sürekli oluşan bir yaşam vardır. Şimdi burada devamlı oluşan bir şey var. Eğer demokratik ve katılımcı bir toplumdaki bahsediyorsak, buna razı olunması lâzım. Neden razı olunmuyor? Çünkü bunun nereye gideceği belli değil; iyiye de gidebilir kötüye de. Benim plâncı olarak böyle bir sistem içerisindeki pozisyonum bunun sürekli olarak iyiye doğru gitmesini sağlamaktır. Peki, bu nasıl mümkün olacak? Toplumun dinamiği insanların birbiriyle etkileşimine dayanıyor. Tek taraflı bir ilişki değil bu; hem etkilemeyi hem etkilenmeyi içeriyor. Plânlamanın sorusu bu dinamiğin nasıl etkileneceği sorusudur. Bu da bir çeşit eğitim ve millî ortam meselesi olarak ortaya çıkıyor. Şöyle düşünebilirim; öyle bir ortam oluşacak ki, insanların içinde yaşadıkları bu ünite, gündelik yaşam içinde sosyal inovasyonu alelâdeleştiren bunun önünü açacak. Bugünkü varsayımlar içinde bu bir demokrasi ütopyası gibi görülebilir. Ama ziyarı yok, herkese lâzım böyle bir kavram. Çünkü insan onuruna yakışan bir yaşam varsayımı var bunun altında. Eğer biz böyle bir yaşamı temele koyamıyorsak yaptığımız her şey biraz havada kalır. Önümüzdeki dönemin problemleri işte bunlar. Şimdi biz plâncı olarak şehrin fizikî yapılanmasını kontrol etmek istiyoruz. Bunu geçmişte nasıl yapıyorduk? Büyük plâncılar döneminde şöyle bir varsayımımız vardı: Bunlar bizim adımıza bu fizikî alanın estetiğini doğru bir biçimde kurarlar ve biz de onun içinde estetik duyguları olarak yaşadığımızı kabul ederiz.

Bunun hesap edilebileceği düşünülüyordu.

Tabii, böyle bir varsayım. Zaten kapalı sistem dediğin hikâye bu. Şimdi bunun çalışmadığını yaşayarak gördük ve ne noktaya geldik? O alanları estetik olarak düşünmek ve toplam bir tasarım mümkün olmadığına göre, bir *place* olma niteliğini nasıl kazanabilir noktasına... Meselâ İzmir çalışmasında biz estetik kavramından çok *place* kavramı üzerinden yaklaşmaya çalıştık. Ama bu geldiğimiz noktada ben şöyle bir şey düşünüyorum; bizim kurumsal yapımız yeniden öyle tasarlanmalıdır ki, şu iki şeyi birlikte başarmaya çalışmalıdır: Birincisi kentin fizikî yapısında insanların çok zaman sarf etmeden ilişki kurabildikleri iyi bir kentin fizikî niteliklerini gerçekleştirmek, ikincisi ise bir 'komünite dizaynı'nı içermek. Şimdiye kadar biz komünite dizaynını alanımızın dışında tuttuk ve belediye yönetimlerinin bunu yapacağını varsaydık. Hâlbuki belediye yönetimleri komünite tasarımı üzerinde durmuyor

ve bugün Türkiye'deki komünite kavramının gerçek ölçeğinden daha alt ölçekte olmasının yarattığı problemlerle uğraşıyoruz. Meselâ ne yapıyoruz? Mahalleyi yüceltiyoruz. Mahalleyi yüceltmek geçmişin *gemeinschaft*'ını yüceltmektir bir anlamda.

Buradan devam etmek üzere komünite tasarımından kastınızı kısaca açıklayabilir misiniz?

Komünite tasarımını, özellikle de kamu alanı tasarımını, kent plânlamasının temel bir problemi olarak ele almak gerekir. Bugün büyük kentlerimizde temel problemin, bir kamu alanı stratejisi geliştirmek olduğunu düşünmeye başladım. Bu hem fizikî olarak hem de komünite tasarımını içermesi bakımından önemli. Bak, dikkat edersen şimdiye kadar geldiğimiz noktada birçok şeyin çivisini çekiyorum ama o çektiğim her çivinin karşılığında bir şey söylüyorum. Yeni bir kurgunun işaretlerini veriyorum. Şimdi İstanbul küçük komünitelere bölünmüş durumda; binlerce 'kapalı topluluk' var. Her grubun, dinî grup vesaire, ayrı ayrı mahalleleri var. Hepsi birbirine kapalı ve buralarda yaşayanlar kent mekânının tümünü kullanmıyorlar. Meselâ Zekeriyaköy seçkin bir yer, oraya bir komünite diyoruz, ama kendi aralarında konuşuyorlar mı belli değil. Araştırmalar sıkı bir doku olmadığını gösteriyor. Şehre nereye gidiyorlar? Nişantaşı'na. Orası ve şurası; bütün kent bitti. Parçalanmış bir yapıyla karşı karşıyayız. Bugün kent düzeyinde parçalanmamış bir komünite oluşturma problemiyle yüz yüzeyiz. Mahalleler düzeyinde -ki bu biraz Osmanlı yüceltmesinin bilinçsiz kışkırtmasıyla ilgili- paternalistik bir baskıcılık vardı. Oysa günümüzde biz, demokratik ve kent düzeyinde bir komüniteyi inşa etmek durumundayız.

Burada İzmir yeni bir komünite biçimi olarak farklılaşıyor, siyasal davranışı vesaire ile de bu anlatılabilir. Farklı bir modele olanak sağlıyor. Ben de şimdi, İzmir için bir komünite stratejisi nasıl kurulabilir, bunun değişik öğeleri nelerdir, belediyelerin hizmetlerinin kavramsallaştırılması bu noktadan hareketle yeniden nasıl kurgulanabilir soruları üzerinde çalışıyorum. Şimdi demek ki bizim karşımızdaki yalnızca bir fizikî tasarım problemi değil. Biz fizikî tasarımı yaparken sosyalle ilişki kuruyorduk; ekonomisi ne kadar büyüyecek, istihdamı ne olacak, sanayisini nerede seçecek? Hayır, ben diyorum ki bu fizikî strateji ve bir komünite oluşturma stratejisi bir arada düşünülmemelidir.

Burada çizdiğiniz tablo plânın ve plâncının sınırlılıklarını da ima ediyor aslında. Çünkü işin iktisadî, sosyal, ulus-devlet gibi boyutları var. Az önce kavramların yetersizliğinden bahsettik. O kavramlardan biri de

ulus-devlet kuşkusuz. Siz ulus-devlet modelinin artık iş görmediğini ifade ediyorsunuz. Kentleri veya küresel kent-bölgeleri bu süreçte nereye oturabiliriz? Ulus-devlete rakip olmaları iddiasında bir gerçeklik payı olabilir mi?

Problem yalnız kentten kalkarak çözülemez. Dünya düzeyinde bir ele alışı farklılığını ve ulus-devletin aşılma süreçlerine ilişkin bir senaryoyu içermesi gerekir. Şimdi bugün dünya yönetilemiyor. Yönetilebilen bir dünyada Suriye olabilir mi? Bölgesel savaşların hepsi, hem de en aşağılık biçimiyle sürüyor. Bunlar vekâlet savaşları. Savaşı yaptıran güç hiçbir bedel ödemiyor, diğerlerine ödetiyor. Amerika dünyayı yönetmek iddiasında ve tamamen sorumsuz. Dünya ekonomisi büyüyor ama eşitsizlik artıyor. Çünkü ulus-devletler çok uluslu şirketler üzerinde bir regülasyon kuramıyor. Bunlardan vergi alıp bunu yeniden dağıtamıyor. Yani küresel bir Keynesçiliği uygulayamıyor. Niye uygulayamıyor? İşte bu sistem yüzünden. Ulus-devletlerin hâkimiyetiyle, Birleşmiş Milletler'in sekretaryasıyla ve bir de güçlü Amerika'nın ittirilmesiyle bu sistem yürümüyor. O zaman ekonomik krizlerden nasıl çıkılıyor? Tabii ki borç ekonomisiyle. Gerek ülke içindeki kredi kartı sistemleri gerekse uluslararası bir borçlandırma ekonomisiyle işleyen bir sisteme sahibiz.

Bu sistem sürdürülebilir bir sistem olamaz ve en ufak bir krizde gider. Eşitsizlik yaratıyor, çevre problemi yaratıyor, hatta küresel bir problem olan korona virüsü sorununu da tek tek ulus-devletlerin kararıyla aşmaya çalışıyoruz. "Yapay zekâ, akıllı kent" diye yırtınan insan akıllı, dünyanın yönetimi konusunda susuyor. Sen hiçbir yerde BM teşkilatının 'dünya nasıl yönetilebilir' toplantısı yaptığını gördün mü? Yok, bunun konuşulması bile yasak. Çünkü ulus-devletler bu sürdürülemez olanı sürdürmeye çalışıyorlar. Başarısız oluyorlar. Ama bu insan akıllı Mars'ın arkasına gidiyor, önüne geliyor bilmem ne... Bunu çözmemiş olması mümkün değil. Çözüldü bu sorun. Kitapları var, pratiği var. Dünya konusundaki kararları dünyanın tümünün katıldığı bir sistemle alabilirsin; yani kozmopolitan bir demokrasiyle, bir dünya demokrasisiyle. Aldığın kararların ancak o zaman meşruiyeti olur. Bugünkü ABD'nin bu konuda karar almak için demokratik bir meşruiyeti yoktur.

Ulus devletleri aşmak isteyen AB, anayasasına çok kademeli yönetişimi getirdi. Burada demek ki şöyle bir durumla karşı karşıyayız: Ben İzmir Karantina doğumluyum; Karantinalıyım, İzmirliyim, Egeliyim, Türküm, Avrupalıyım, dünya vatandaşıyım. Benim üzerimde tek kimlik kesişmiyor. Ben çok kimlikliyim ve her kimlik bana bir hak ve görev veriyor: "*Sen Karantinalı olarak övünüyorsun, görev olarak da Göztepe maçına gideceksin*" diyor. Her kademede alınacak kararların alanı belli. Bu karar alanında bir kimlik oluşturuyorsun. O kimlikle ilgili bir hak elde ediyor ve sorumluluk yükleniyorsun.

Şimdi böyle bir sistem mahalleden başlayıp dünyaya doğru kuruluyor. Her kademede ayrı karar yetkileri, ayrı sorumluluklar ve ayrı kimlikler var.

Şimdi dünyada böyle teşekkül etmiş, herkesin seçimine katıldığı bir sistem düşünelim. Bu sistem neye karar verecek? “Güç kullanma tekelini buraya veriyorum, bölgesel savaş falan yapamazsın, gelir müdahale ederim, senin de ulus devlet düzeyinde güç kullanma hakkın olamaz. İklim değişikliği olduğu zaman elini taşın altına koyacaksın. Bunun kurallarını koyarım. Çok uluslu şirketsen, dünya için şu kadar vergi vereceksin, ben de dağıtacağım”. Böyle bir sistemde demin saydığım bütün o sorunlar ortadan kalkar.

Peki, alt kademelere baktığımız zaman neyi göreceğiz? Ulus-devlet dediğimiz düzende bir kimlik koyuyorsun ve öteki bütün kimlikleri yok ediyor; tek kimliğe indiriyor. Bunun için savaşlar yapılıyor. Şimdi çok kimlikli bir dünyada, çok kademeli bir yönetim içinde Kürt sorunu olabilir mi? Olamaz, anlamı yok. Eşitsizlik sorunu olamaz. Çünkü buna karşı mekanizmaları var; ne yapacağını biliyorsun.

Bu sürecin kentsel boyutunu biraz açar mısınız?

İşin kentsel boyutuna gelince *planetary urbanization* (gezegensel kentleşme) diye bir kavram var. *Planetary urbanization* işte bu sistemin kentleşme biçimidir. Bu çok kademeli yönetişimin alt kademeleri için ‘alansal reprezentasyon’, üst kademelere doğru ise ‘network reprezentasyonu’ söz konusudur. Bu kentleşme biçimi senin dünyada varsayılan o tek bir network’e bağlı olmanı şart koşuyor. Aksi hâlde seni kent olarak tanımıyor zaten. Tabii *planetary urbanization*, kent kavramı düşünülerek varılmış bir şey. Ama aynı konuya bir dünya yönetimi problemini tartışarak nasıl varabileceğimizi şimdi gördük. Bu bizi şöyle bir noktaya getiriyor; dünyanın sorunları var ve mevcut yönetim sistemi bunun çözülmesini engelleyecek mekanizmalar inşa ediyor. Ben kent üzerinden düşündüğüm zaman, bunun çözümünün dünya düzeyinde başka bir şey olduğunu görüyorum. *Planetary urbanization* kavramının, deminki çerçevede ele alınırsa, bir dünya demokrasisinin oturacağı reprezentasyon hâline gelmesi de olanaklı.

Şimdi bakın, dünya çok önemli bir dönüşüm yaşıyor. Benim bir ilkem var, diyorum ki, bizim gibi profesyoneller şöyle düşünmelidir: *Dünya düşünce macerasının bir parçası olmalıyım ve buna paralel olarak ben de bir şey üretmeliyim*. Aksi hâlde ne olur? O alıp başını gider, sonra ben onu ithal etmek durumunda kalırım. Hâlbuki ben düşünce macerasının bir parçasıysam, ithal ve ihraç edecek bir şey yoktur. Bu küresel dünyada bana düşen görev bu dü-

şünce macerasının bir parçası olmak ve özgür biçimde düşünmektir. Bu yüzden ben, bizim vakıfta geliştireceğimiz bu projeyi önemsiyorum. Bu projeyi, dünya düşünce macerasının bir parçası olmak olarak görüyorum.

Hocam dikkat çektiğiniz ekonomik eşitsizlik ve yeniden dağıtım meselesine dönmek istiyorum. Dünya bu bakımdan da değişimler yaşıyor. Çin dünyanın fabrikası gibi oldu. Batı'da eski sanayi kentleri uzunca bir süredir bu vasıflarını kaybederek 'pas kuşakları' oluşturdular. Bunun getirdiği işsizliği ve sosyal sorunları aşmakta zorlanıyor bu kentler. Şanslı olanlar inovasyon ve bilişimle üstesinden gelmeye çalışıyorlar. İlginçtir, Donald Trump'ın bütün bir seçim kampanyasının sacayaklarından birini fabrikaların geri getirilmesi vaadi oluşturuyordu. Türkiye ise ne tam anlamıyla bir finans üssü ne de sanayi merkezi. Türkiye'yi ve kentlerini bu sıkışmışlıkta nerede görüyorsunuz?

Trump'ın kampanyası eski mavi yakalılar üzerinden yürütülmüş bir kampanya oldu. Ama o mavi yakalılar yok artık, yahut gelecekte olmayacak. Kentlerin biçimlenmesi, o toprakta gerçekleşen üretimle eş zamanlı olmuyor. Ben bunu 19. yüzyıl Osmanlı toplumunda kentlerin dönüşümünü incelerken fark ettim. Önceleri, "19. yüzyıl sonunda Osmanlı kentlerinde sanayi olmadığına göre, bunlar sanayi kenti değildir" diye düşünüyorduk. Hâlbuki ben şimdi Osmanlı kentlerinin o dönemde sanayi kenti formunu aldığını söylüyorum. Sebebi, başka bir yerdeki sanayileşme dış ticaretin biçimini değiştiriyor, bu da ihraç yapılan ülkedeki kent formunu değiştiriyor. Osmanlı kentinin geçmiş dönemdeki formu içinde, yaya yollarının çıkmaz sokaklarla organik bir yapı oluşturduğu, bu yapıda bir çarşının ve merkezin olduğu, ev ve iş yerinin o merkeze yaya olarak gidip gelinerek kurulduğu bir kent dokusu vardı. Ama 1860'lı yıllardan sonra yangın yerlerinin imar edilmesinin bir parçası olarak geometrik bir yol ağı geliyor. Yanan yerler parselleniyor. Bir çeşit mevzii plânlarla dönüşüyor. Yollar, araba ve daha sonra tramvay geçişine uygun biçimde oluşuyor. Ve bir liman yapılıyor, limanın arkasında antrepolar kuruluyor. Antrepoların etrafında bir ulaşım networkü geliyor ve o da demiryolları ile dışa bağlanıyor, vs. Şimdi dolayısıyla şekillenme üretimin orada olup olmamasıyla tam ilişkili değil. Daha büyük bir perspektiften bakmak ve bunu görmek gerekiyor. Ama biz, diyelim ki 60'larda ve 70'lerde tamamen ulus devlet perspektifine hapsoldüğümüz için, ulusun sınırları içinde olmayan bir şeyi buranın kaderiyle ilişkili görmüyorduk. Ama şimdi bu ilişkiyi fark edebiliyoruz.

Burada ben küreselleşmenin ve Sovyet sisteminin çözülmesiyle iki kutuplu dünyadan çok kutuplu dünyaya geçişin çok önemli olduğunu düşünüyorum. Daha önce hâkim olan bir merkez-çevre modeli vardı ve bu adeta bir kader olarak görülüyordu. Merkez- çevre hiyerarşisi ve onun ilişkileri kolay kolay aşılıyordu. Biz de plâncı olarak bunun aşılmasına uğraşıyorduk. Şimdi çok kutuplu bir dünya var; bunun önemli olduğunu düşünüyorum. Özellikle Çin’de ve Hindistan’da büyük nüfus kitlelerinin sağladığı iç pazar ve ölçek ekonomilerinin işin biçimini değiştirdiğini görüyoruz. Bugünlerde de kimse merkez- çevre modelinden bahsetmiyor. Ancak Türkiye’de siyaset bilimi içinde Şerif Mardin’den kalan mahalle baskısı kavramıyla hatırlanıyor. Şimdi sorabiliriz, yeni dünya içinde Türkiye kendisine nasıl bir strateji seçebilir? Benim gördüğüm Türkiye’nin elinde değişik olanaklar var. Türkiye’nin de bir pazar büyüklüğü ve cumhuriyetin başından beri iyi kötü ulaşılan belirli bir sanayi kapasitesi var. Mesela Yunanistan ile karşılaştırırsan Yunanistan tamamen hizmet sektörüne bağlı bir yer. Hâlbuki Türkiye iç pazarının büyüklüğü dolayısıyla üretim yapabiliyor. Ve bu üretim yapabilme kapasitesi bugün kullandığından çok daha yüksek. Son dönemde bu olanak yeterince kullanılmadı. Fakat son Suriye meselesinde Türkiye, askerî teknolojide bağımsız olarak gelişmesinin, burada kullanabileceği bir olanak alanı yarattığını fark etti. Şimdi Türkiye’nin, yeni yapılanan dünyada, pazarı çok küçük olmayan, yarışabilecek ve hiç olmazsa belirli alanlarda kendi bağımsız teknolojilerini geliştirebilecek bir ülke olduğu anlaşıldı. Yahut siyasetçilerimiz bunu benimsediler.

Burada şöyle bir sorunumuz ortaya çıkıyor: Acaba böyle bir olanağın varlığı Türkiye’nin çok oynak ve pazarlıkçı bir ülke olmasını mı yoksa daha güvenilir bir ülke olmasını mı gerektirir. Şimdi Türkiye’nin sağ kesiminde ‘tam bağımsız Türkiye’ diye bir olay var. Bu ‘tam bağımsız Türkiye’ ‘bir anarşi dünyasının parçası Türkiye’ demek. Küreselleşen dünyada anarşik bir pozisyonla var olamazsın. Dünya sisteminin çalışması için dünyanın kuralları içinde bir şeyler yapmalısın. Tabii bu eleştiri yapmana bir engel oluşturmaz. Meselâ bugünkü konuşmamızda ben yeni bir dünya sistemi önerisi yaptım.

Bir sistem eleştirisi yaptınız.

Sistem eleştirisi yaptım ama bu demek değildir ki ben bugün sorumlu olsam dünyanın kurallarını tanımadan var olabilirim. Bu eleştiriye dünyanın kuralları içinde geliştirmek durumundayım. Türkiye’nin tarihine bakarsanız, mesela Mustafa Kemal’in yaptıklarına... Çok ilginç; bir ulusal kurtuluş savaşı kazanıyor ve Türkiye var olan bir uluslararası anlaşmayı yırtan tek ülke oluyor. Ama bundan sonra bütün her şeyi Cemiyet-i Akvam içinde yapıyor.

Montrö'yü de yapıyor, İskenderun'u da alıyor. Yani bu işi dünyanın kuralları içinde yapmanız lazım. Türkiye böyle bir rolü oynayacaksa, bu gücü ordusundan mı almalıdır yoksa entelektüel sermayesinden mi?

Kuşkusuz ikincisi.

İçinde bulunduğumuz ikilem bu. Dış politikada "yurtta sulh, cihanda sulh" ilkesini bugün küçümseyenler var. Bunlar dış politikamızı müzakere üzerine değil, askerî güç üzerine kurabileceğimizi varsayıyorlar. Bu büyük bir risk taşıyor ve saygınlık üretmeyi zorlaştırıyor. Bunun için ben günümüzde üretmenin çok önemli olduğunu düşünüyorum. Hizmet üretimini de küçümsemiyorum, o da önemli, hatta ötekenden daha zor. Çünkü insanı tatmin etmek çok zordur. O yüzden esas üretim daha kolay; standardını biliyosun. Ama çok yaratıcı olman lazım.

Türkiye hizmet sektöründe daha başarılı bir görüntü veriyor...

Türkiye'de 1960'lı yıllarda turizm başladığı zaman, benim kafamdaki soru buydu: Eğitim seviyesi yüksek olmayan bir yerde hizmet kalitesi nasıl tutturulur? Türkiye bunu başardı. Bu, Türkiye'nin siyasete dayalı olmayan, halka dayalı başarılarından biridir. Ama o üretim temeli olmadığı zaman salt hizmet ile ayakta kalamıyorsun. Üretimdeki iddianı koruduğun zaman burada da iddialı oluyorsun. Tarımda da aynı problemimiz var. Tarımın yeniden canlandırılması vs. ancak üretimle bütünleşerek mümkün. Üretim çok kritik bir konumda duruyor. Biz tabii bu üretimi küresel dünyada içe kapalı yapamayız. Dünyada yarışan bir üretim yapmamız lâzım ve o da bence Türkiye'nin başarısı. Türkiye ihracat yönelimli bir ekonomiye geçmek istediği zaman, ihracat kapılarını nasıl açacağına dair kuşkularım vardı. Ama Türkiye yaptı bunu. Çeşitlendirerek yaptı; meselâ potansiyeli olan Afrika'yı kullandı. Bunlar hep pozitif noktalar. Ama bu pozitif noktalar güçlendirilerek kullanılmalı. İkinci bir husus var. Entelektüel üretim yapmadan hiçbir şey olmaz. Türkiye'nin saygınlığı elbette üretimle ve ordusunun başarısıyla da ilgilidir, ama entelektüel iddia taşımıyorsa bunların hepsi sınırlı kalır.

Tam da yeri gelmişken; eğitimle ilgili önemli çalışmalarınız var hocam. Ben şehircilik eğitimi meselesini özel olarak sormak isterim. Dünyada şehir bölge planlama ile ilgili eğitimler İngiltere'de başlıyor ve bir 100-150 yıllık tarihi var şehircilik eğitiminin. Siz İTÜ'den mezun oldunuz, sonrasında sadece şehircilik üzerine kurulmuş olan bir üniversitenin hem ilk öğrencilerinden birisiniz hem de hoca kadrosu içerisinde yer aldınız. Yak-

laşık 60 yıldır da bu maceranız devam ediyor. Şehircilik eğitimi veren fakültelerin sayısı haddinden fazla olmasına rağmen Türkiye’de şehircilik eğitiminin durumunu değerlendirebilir misiniz?

Şehircilik eğitimi 1960’larda başladı ama ilk on yıl falan okulların sayısı artmadı. Sayıların artması son yıllarda oldu. Tabii şehircilik eğitiminin şöyle bir ikilemi var: Türkiye’de şehir plânlama eğitimi pratikle doğrudan ilgili. Şimdi o pratiğin eğitilmiş değerler ve bilgilerle yönlendirilmesinde ne kadar başarılı olunursa, eğitim de o kadar başarılı olmuş denebilir. Ama Türkiye’de şehir plânlama faaliyetinin başarı düzeyi çok da parlak değil. Yahut hiç olmazsa biz öyle varsayıyoruz. Tabii öyle bir ortamda şehir plânlama eğitiminin de çok başarılı olduğunu söylemek zor. Yani bir çeşit tavuk-yumurta ilişkisi var.

Ben son zamanlarda Türkiye’de şehrin gelişme tarihine ve şehir plânlama tarihine nesnel olarak, sanki dışarıdan gelmiş biri gözüyle bakma eğilimindeyim ve fark ettiğim şeyi de son yazdığım yazılarda deşmeye çalışıyorum. Türkiye’de eğer şehir plânlamanın yahut şehir plânlama probleminin acil hâle gelmesinin sebebi 2. Dünya Savaşı sonrasındaki hızlı şehirleşme ise, 2. Dünya Savaşı’ndan bugüne kadar gelen kısmı artık tek parça olarak almıyorum. Biz hep şöyle değerlendiriyorduk: *İktidara plânlamaya inanan adamlar geldi plân uygulandı, iktidara plâna inanmayan adamlar geldi plân uygulanmadı. Şehirler de onun için iyi ya da kötü oldu.* Yani bir nevi Türkiye’deki siyasî mücadelenin söylemlerini tarihin söylemleri gibi kullanıyorduk. Şimdi ben şöyle bakıyorum: Türkiye’de 1980 yılına kadar hızlı bir kentleşme vardı ama belediyelerin de kaynağı yoktu. Kaynağın olmadığı, kıt kaynaklar içinde yaşanan bir kentleşme deneyimi vardı. Ama 1980 sonrasında gerek dünyada gerekse Türkiye’de yerel yönetimlerin gelirlerinin ve yetkilerinin artmasına paralel olarak kaynakların yeterli olduğu yahut kaynağın dünyadan bulunabilir olduğu bir ortamda yaşanan kentleşme probleminden bahsediyoruz.

Şimdi bu iki problemi de, bu problemlerin Türkiye’nin siyasî kültürü içinde nasıl çözülmeye çalışıldığını da ayrı ayrı ele alıyorum. Birincisinde ne var? 1930’larda Türkiye’nin gerçekleştirdiği modernist kentleşme meşruiyetine dayanan bir kurumsal yapısı var. 1580, 1593 sayılı kanun vesaire. Bu sırada modernist bir meşruiyet içinde şehirler imar olacak. Peki, para nerede? Evet, Türkiye’de insanlar yahut teknisyenler iyi bir kent nasıl yapılıp öğrenmişler okullarda; yolu şu olacak, kanalizasyonu bu olacak, vs. Ama para yok. Şimdi kırdan büyük bir kitle geliyor. Anayasal hakları, kentte oturacaklar ve ben de onlara iş bulacağım. Ama bu bir kapital gerektiriyor. Dahası konut yapacağım, altyapı hazırlayacağım, kentsel hizmet üreteceğim, vs.

Nitekim belediyelere konut yapma yetkisi veriyorlar ama güçleri yetmiyor...

O zaman ne oluyor? Bürokrasi de entelektüeller de bu işi çözemiyor. Entelektüeller "bunlar köylerine gitsin" diyor. Bu bir çözüm değil. Çözüm nereden geliyor?

Halktan...

Evet, gecekondudan geliyor, dolmuştan geliyor, işportadan geliyor. Bunlar halkın kendi yaşamını sürdürürebilme güdüsüyle bulduğu bir çözümler bütünü. Tabii burada yalnızca gecekondular ortaya çıkmıyor; yapsatçı da çıkıyor. Tek katlı kent yıkılıyor ve apartmanlaşma başlıyor. Meselâ Türkiye'de bugün güçlü aktörler eliyle bir kentsel dönüşüm tartışılıyor; büyükşehir belediyeleri, TOKİ, gayrimenkul ortaklıkları... 1950'lerde kentlerimiz Laz müteahhit/yapsatçı tipi aktörlerle dönüştü, esas dönüşüm o zaman yaşandı.

Şimdi tamamen farklı bir durum var; iki kademeli bir belediye yönetimi var, güçlü bir başkanlık sistemi var. Merkezin gelirlerinden ve vergilerden pay alıyor. Dünyada altyapı yapmak istediğin zaman, hele çevreyle ilgiliyse, kolay fon buluyorsun. 1980'lerin ortalarından sonra bir önceki dönemin yarattığı kentleşme biçiminin açıklarını da kapayan başka bir kentleşme biçimi yaratıyorsun. Yani şimdi yeni bir dönem söz konusu, başka bir yapı var.

Tek odaklı merkezin çözülerek çok odaklı hâle gelmesi, bu odakların her birinin ayrı ayrı dünya network'üne bağlanması ve altyapılarının yapılması, kent formunun bütün ilin sınırlarına yayılması gibi yeni bir realiteyle karşı karşıyayız. Bizim eğitimimizin en önemli eksiği bu iki problemin farklılığında ortaya çıkar. Şimdi zannediliyor ki bir kent plânlama eğitimi var ve o kent plânlama eğitimi her zaman geçerli bir kent imajı üretecek. Kent plânlanacak, insanlar da kuzu kuzu buna uyacak ve güzel şehirlerimiz olacak. Böyle bir realite yok. Bizim vakfın becerebilirse üretmeye çalışacağı kuramsal çerçeve, işte bu tarz bir kent plânlamasının artık olmayacağı fikrinden hareket ediyor. Kentin oluşum biçiminde demokratik kontrol biçimleri falan olacak. Şimdi sen bana sorunca 'nasıl' falan diye; ben bilsem nasıl olması gerektiğini sana iyi mi kötü mü söyleyeceğim. Ama ben bilmiyorum; bunu bulmam veya beraber bulmamız lâzım diyorum. Şimdi beraber bulmamız lâzım dediğimde, bizim eğitim sisteminin durumunu nasıl değerlendirebilirim? Bu koyduğum problem karşısında duyarlı mı değil mi? Ne kadarı duyarlı? Şimdi hiç kimse için "hayır duyarsız" diyemem; ben bir şey ürettim mi ki "duyarsız" diyeyim. Yahut hep beraber üretmeye bir öncülük yaptık mı ki "duyarsız" diyelim. Şimdi yapmaya çalışıyoruz. Yani bu soruyu Türkiye'de yaşayan bir plâncıya sorduğun zaman "sen üzerine düşen görevi yaptın mı"

diye de sormuş oluyorsun. Tamam, yapmamış olabilirim ama yapmaya çalışıyorum. Hep çalıştım.

Sizin tevâzûnuz hocam. Türkiye'deki şehircilik eğitimi meselesini farklı bir perspektiften dinlemiş olduk. Belki burada belediyelerin plâncı ile ilişkisinin sakatlığı da konu edilmeli. Belki teori etrafında dolaşan akademisyenin pratik anlamda sahaya ne kadar vâkîf olduğu da mevzubahis edilmeli. Bütün bunlar tabii etkili. Siz genel bir yorum getirdiniz.

Tabii, dünyada şöyle bir temayül var ve ben de öyle bakmanın iyi olacağını düşünüyorum. Meselâ ben İzmir'de on yıl danışmanlık yaptım ve sonra İzmir Modeli diye bir model çıkardık. Bu sırada benim İzmir'le ilişkim nasıl gelişti? İzmir belediye başkanı Aziz Bey bana kenti bir laboratuvar gibi kulanma fırsatı verdi. Bugün bizim alanımızdaki teorik tartışmalara baktığımızda sosyal inovasyon laboratuvarları gibi ortamlar var. Bir yandan da Türkiye'de kent plânlama eğitimi yapılan yerlerde okullarla belediyeler arasındaki ilişkinin bir proje alıp verme ilişkisi değil, bir laboratuvar ilişkisi hâline dönmesi çok yaratıcı olabilir. Yani bizim alanımızda dünya düşünce macerasına Türkiye'den katkı yapacaksa, bu hocaların yazdığı makalelerle olmaz, bu pratikte yapılır, laboratuvarda yapılır.

Senin sorduğun sorunun yanıtı tartıştıkça netleşiyor. Yani mesele şu dersler okutulsun veya okutulmasın meselesi değil; şehirle akademi arasında bir laboratuvar ilişkisi var mı? Eğer o kentin yönetimi demokratikse, bu daha da mümkün. Ama orada bir diktatör varsa, onların laboratuvara ihtiyacı yok, onlar doğruları bilir. Uygulanacak olanı dikte eder. Arayacağı bir şey yok. Dolayısıyla bu laboratuvar ilişkisinin kurulabilmesi aynı zamanda bir demokrasi problemi.

Hocam meseleye biraz da mevzuat açısından bakarsak, 2012 yılında çıkarılan 6360 sayılı yasayla büyükşehir belediyelerinin sınırları genişledi. Bu sınırlar içerisindeki kimi yerel yönetim birimleri kaldırıldı. Büyükşehir, il mülkî sınırının bütününe hâkim oldu. Bütün bu konuştuğumuz meseleler açısından, kamu alanı veya yerel demokrasi açısından nasıl değerlendirirsiniz?

Bunlar olumsuz gelişmeler değil. 6360 sayılı yasayı çıkarılanların bunu ne kadar bilinçli çıkardıkları ayrı bir konu ama bu iyi bir belediyeciliğe olanak veriyor. Bu da İzmir modeli ile ortaya konulmuş bulunuyor. Kır ve kent ayrımının bulanıklaştığı bir zamanda o büyük mekânın olanaklarını demokratik olarak da kullanma imkânı sağlıyor. Bütün mekâna farklı bir bakış açısı

getiriyor. Biz özellikle çevre plânı ölçeğindeki kent plânlamasına İzmir modelinden yararlanarak nasıl farklı yaklaşılabilirliğini ve bugünkü gibi merkezî hükümetin diktasını sağlayacak bir araç olmaktan nasıl çıkarılabileceğini tartıştık. Şimdi Türkiye'de şehir plânlama meslek camiasının meseleyi ele almasında tutarlılığı olmayan bir ön yargıya işaret edeceğim. Bu, rasyonalist plânlama paradigmasından gelen -ki o paradigmalardan aşılmalı çok oldu- bir inanç ve hukuk sistemimizin de üzerine kurulmuş olduğu "plânlamanın kademeli birlikteliği" kavramıyla ilgili. Orada deniliyor ki; "Türkiye çapında tanım yaparsın, sonra onun altında yaparsın, sonra onun altında ve uygulama plânına kadar inersin. Çünkü tek istikametli bir tutarlılık meselesidir bu". Bu bakış açısı kanımca rasyonel değildir. Bu, bütün ülkeyi tepenin dar vizyona hapsetmektir. Peki, ne yapılabilir? Yapılacak şey gayet basit. Bunlar bir üst kademe ile bir alt kademenin birlikteliğinin, bu kademeler arasındaki müzakereyle saptanması gerektiğini kabul etmektir. Böyle saptandığı zaman alt kademenin yaratıcılığına olanak verilir ve demokratik olur. Değişik ölçeklerdeki arazi kullanma plânlarının lejantları da her ölçekte farklı olmalıdır. Türkiye'de şehir plânlama meslek camiasının bence değiştirmesi gereken en büyük ön yargı budur.

Türkiye'de son dönemlerde sıkça tartışılan 'büyük kentsel projeler' meselesini, sunduğunuz bu perspektif bakımından nasıl değerlendirmeliyiz hocam?

Şimdi büyük proje nasıl meşrulaştırılır? Nasıl demokratik olur? gibi sorular var. Tabii, bir de zamanın ruhu gibi bazı problemler var. Büyük proje çok para sarf edildiği için mi büyük? Bence büyük proje, mühendislik bilgisi kullanılarak doğal süreçleri değiştirecek, yeni olanaklar açacak projelerdir. Bunların yapılış tarihlerine bakılırsa, 19. yüzyıl ortalarının projeleri olduğu görülür. Meselâ Süveyş Kanalı, Panama Kanalı vesaire. Bu projeler hakikaten doğal bir ortamda karşılaşılan bir engeli kaldırarak toplum açısından olumlu bir sonuç yaratacağını vaat ediyor. Yahut büyük barajlar sistemi kuruyor ve burada bir mühendislik ideolojisi, yani modernist bir felsefe hâkim. Bu modernist felsefede inanılıyor ki; insan, aklını ve akılla elde ettiği mühendislik bilgilerini kullanarak toplum için faydalı bir sonuç yaratabilir.

Ve tabiatı da dönüştürür...

Yani tabiata esir olmamak gibi insanî bir şey var ve bunu anlamak mümkün. Bunu tamamen reddedemeyiz. Çocukluğumda, çok iyi hatırlıyorum, Türkiye'de henüz barajlar yapılmamıştı ve her yıl müthiş seylaplar olurdu,

eski tabiriyle. Barajlar yapıldığı zaman bu taşkınların önlenmesi, sulama yapılması, enerji sağlanması mümkün oldu. Ama geçen zaman içinde doğaya bakışımızda önemli değişiklikler oldu; doğa mühendislik bilgiyle manipüle edilen bir şey olmaktan çıktı. Ekolojik bir bakış açısı gelişti. Bu ekolojik bakış açısı ise doğaya çok fazla müdahaleyi reddediyor. Çünkü bizim hesap edemediğimiz bazı dolaylı ilişkiler var. Bu ilişkileri hesap edemiyorsun ve sonra bunun riskini alıyorsun, pahasını taşıyorsun. Bu bir yandan da doğayı esas alan; doğanın saflığını, el değmemişliğini öngören bir bakış açısı. Ancak doğanın kendi işleyişi içinde oluşan denge ve uyuma razı olması insana önerilemez. Çünkü insan yine evrim sürecinin sonunda oluşmuş bir akla sahiptir. Çevre içinde bu aklıyla yer almaktadır. Akıl insanın doğaya müdahalesini, ona tam teslim olmamasını öngörür. Demek ki bizim bu yeni ortamda, meşruiyetini tam bir mühendislik projesi olmaktan veya tam bir ekolojik proje olmaktan almayan daha demokratik süreçlere ihtiyacımız var.

Ama bizde büyük projeler hep siyasetçilerin projesidir. Siyasetçiler bu projeleriyle övünürler. Hâlbuki bizim İzmir modelinde hiçbir proje siyasetçinin projesi değildir, İzmirlinin projesidir. Tabii ki İzmirlinin projesinin meşruiyetiyle siyasetçinin projesinin meşruiyeti farklıdır. Siyasetçi olarak senin dışarıdan o coğrafyaya müdahale etmenin meşruiyeti olamaz. Bir merkezden, oradaki halkla müzakere etmeden proje yapamazsın. Onu müzakere edeceksin ve meşruiyeti onun üzerine kuracaksın. Büyük projelerin siyasetle ilişkisinin yarattığı meşruiyet problemi dışında bir de projenin içinden gelen bir meşruiyet problemi var. Şimdi diyelim buradan büyük bir yol geçirdik ve İzmir yahut Ankara halkına “bu yolu kabul ediyor musunuz” diye sorduk. Onlar da trafik azalacağından dolayı kabul ettiler. Ama o yolun geçtiği yerde yaşayan insanlar var. O büyük coğrafyanın lehine olan bir şey, burada yaşayanların aleyhine sonuç doğuruyor. Bu durumda meşruiyet nasıl sağlanacak? Bunun mutlaka büyük bir tazminat sistemiyle bir arada gitmesi ve bu insanların bütün kayıplarının telâfi edilmesi gerekir. Hâlbuki bizde kayıpların telâfisi meselesi genellikle görmezden geliniyor. Ama dünya sisteminde, meselâ fonu dünya bankasından alıyorsa, koşul var. Bu dengeyi sağlamak için sosyal etki analizi istiyor.

Büyük proje belâlı projedir. Albert Hirschman diye bir kalkınma ekonomisti var. 1960’lı yılların Harvard’lı bir ekonomisti, cin gibi bir adam. Onun, Dünya Bankası’nın on büyük projesini ele aldığı *Development Projects Observed* adlı bir çalışması var. Hirschman, çalıştığı projelerin hiçbirinin baştaki fizibilite çalışmalarına uygun gitmediğini söylüyor. Bu projeler o kadar büyük ve hayat o kadar karmaşık ki, projeler yolda değişmek durumunda kalıyor. Onun için Hirschman, başlangıçta yapılan bu fizibilite çalışmalarıyla ilgili

olarak "hiding hand principle" diye bir ilke ortaya koyuyor. Yani karar vericileri ikna etmek için gerçeği gizleyen projeler. Sen karar verirsin, sonra artık ne olursa proje ona göre gider. Ele aldığı projelerden biri Pakistan'da bir kâğıt fabrikası projesiydi. Onun sonuçları aklımda kaldı. Bunlar bambudan kâğıt yapacaklar. Bambudan o zamana kadar kâğıt yapılmıyormuş. Dünyada teknolojik olarak ilk defa yapılıyor, görkemli bir açılış falan. İkinci yıl bir bakıyorlar ki bambular çiçek açmış. Hiçbir hammadde yok. Meğer bambuların çiçek açma zamanı yüz yılda birmiş ve bu da bilinmiyormuş.

Şimdi bizim bu kanal projemize bakalım. Çok kaza oluyor denilerek yapılmaya çalışılıyor. Hâlbuki 2005 yılında geçiş tek taraflı yapıldıktan sonra yılda yirmi kaza oluyor ve bunların sadece yüzde 33'ü seyrüseferle ilgili. Yani yüzde 60'ı kanal yapılırsa da yapılmıyorsa da olacak kazalar. Çünkü gemi yolda bozulup bir yere çarpıyor. Ve bu projenin fizibilite çalışması yok, çevresel etki çalışması var. Çünkü proje fizibil değil. Gemiler boğazdan bedava geçiyor. Bu taraftan geçenden alacağın parayla projeyi yapılabilir olarak gösteremiyorsun. Projeyi yapılabilir göstermek için kanal çevresinde oluşturulacak değer artışlarını hesaba katman gerekiyor. Fizibil olması için spekülasyon lâzım. Spekülasyonu da fizibilite çalışması yazıp açıkça ortaya koyamıyorsun.

Spekülasyonda bir öngörülemezlik var, kimin kazanacağını bilemiyoruz...

Orada kime transfer edildiğini bilmiyorsun. Ama eğer burada birisi yatırım yapacaksa, onun geri dönmesi için bir tek olanak var; değer artışından pay almak. Onu kurumsallaştırmadan zaten kimse o işe girmez. Şimdi zaten anlaşıldı ki girmeyecekler, dışarıdan kimse gelmiyor. Çevre problemleri yüksek olduğu için kimse de başına bu belayı almak istemiyor. Ama buradaki mesele bir spekülasyon meselesi, esas çıkarın gösterilemez olması; fizibilitesi yapılamıyor. Çünkü bu, halka meşru olarak gösterilebilecek bir kazanç değil. Bu büyük projeler belalı projeler. Çok büyük zorunluluk olmadan bulaşmamak gerekiyor. Günümüzde 19. yüzyılda olmayan bir ekoloji mantığı var. Bu yap-işlet-devret hikâyelerine göre proje eğer başarısızsa, fizibilite şişirildiyse, toplum onu ağır biçimde ödüyor. Geçmediği köprüyü ödüyor ama en azından köprüden geçme ihtimali var. Kanalda o da yok, insana hiç dokunmuyor.

Son olarak biraz da kendinizden bahsetmenizi istesek. İlhan Hoca'nın hayatında bazı önemli kesitler, dönüm noktaları nelerdir? Birini vakfın kuruluş töreninde anlatmıştınız. Askerde iken albayın izniyle yüksek li-

sansa kayıt hikâyenizi dinlemiştim. O meselâ hayatınıza belirli bir istikamet çizmesi bakımından çok önemliydi. Bu tarz örneklerden kısa kısa bahsetmek mümkün olur mu?

Ben bir araştırmacıydım, birçok şeyleri araştırıyordum. Ama insan benim yaşıma gelince kendi yaşamı bir araştırma nesnesine dönüşüyor. Ve işte insanı böyle konuşturunca da kendi yaşamı üzerinde bir söylem geliştiriyor. Bu, ne kadarı gerçek ne kadarı uydurma tam da belli olmayan bir söylem. Ama bu kaçınılmaz, doğası böyle olan bir şey. Şimdi bunun üzerine Gökmen Argun çalışma yapıyor ve onun bir özetini dergiye yazmış zaten. Bunları anlatırken bir metafor gelişti; “hayat sürerken bir kapının açılması”. Vehbi Koç vakfının ödülü dolayısıyla film çekenlerle konuşuyordum. Onlar da dediler ki, “hocam filmi bu metafor üzerinden kuralım”. Bir de orada bir konuşmam vardı.

Onu da izledim hocam.

Bu metafor ilginç oldu. Hayatta insanın önüne beklemediği bir an bir kapı açılıyor, bazen geçiyorsun, bazen geçmiyorsun ama o kapıdan geçtiğine göre hayatın değişiyor, bir başka yöne doğru gidiyor. Bu kapıları arka arkaya saymak mümkün. Bazı kapılar büyük, bazı kapılar küçük. Bu film çeken arkadaşlara anlatırken birden fark ettim ki bazı kapılar da yüzüne kapanıyor. Ama yüzüne kapanan kapılar sana yeni kapılar açıyor. Oradan gitmiyorsun, orası kapanıyor. Yeni bir yerlerden kapılar açılıyor, oradan gidiyorsun. İstersen, böyle bir öykünün bazı ana başlıklarını konuşalım.

Nasıl arzu ederseniz.

Birinci önemli kapı şu; ben inşaat mühendisi olarak yetiştim. 1955-60’lı yıllarda mühendislik çok para getiren bir meslekti, fiyakalıydı. Çalışkan öğrenciler mühendis oluyordu. Bu beni pek doyumadı. Askerde bir fırsat çıktı, Paşanın beni sevmesi dolayısıyla verdiği izinle askerliğim sırasında şehircilik okuma fırsatını elde ettim. Şehircilik okumak bana neden cazip geldi? Çünkü ben betonarme mühendisi olmuşum. Ömür boyu betonarme hesabı yapmak çok da cazip bir şey değildi. 60 ihtilali olmuş, sosyal bilimlere yöneliş var ve sol öğreniliyor Türkiye’de. Onun için şehircilik böyle çok zengin, bütün sosyal bilimlere hâkim, bana cazip geldi.

Ama o sırada başka bir kapı açıldı önüme. Tamam, şehircilik okuyorum, askerim, tezimi yazacağım ama Türkiye’de plâncı kıt. Benim diplomam olduğu için, İmar İskân Bakanlığı’nda bölge planlama dairesi bana bir kapı açtı ve dediler ki; “Zonguldak bölge plânını yap”. Şimdi ben bölge plânı eğitimi

almamışım. Bölge plânı nasıl yapılır Türkiye'de de çok bilen yok. İmar Bakanlığı bir kere yapmaya çalışmış, yapmış. Ama onu bitirenleri Amerika'ya göndermiş ve bize yeni plân yaptırıyorlar. Birinci Beş Yıllık Plân yeni çıkmıştı. İşte bu bana yeni bir kapı açtı. Bu kapı, arkasından birçok kapıyı getirdi. Bu plânı yapanlar başarılı olunca OECD yahut BM bursuyla Amerika'da eğitime gönderiliyordu. Ben 1965 yılında MIT ve Harvard'ın müşterek bir programına doktora öğrencisi olarak kaydedildim. Onun sebebi de, bizim o Zonguldak plânının danışmanı Lloyd Rodwin MIT'de saygın bir profesördü. Oraya gittim ama benim aklım, bölge planı yapacağız ya, nereden yapacağız sorusunda. Bir kitap buldum, Walter Isard'ın *Methods of Regional Analysis* kitabı, onu okuyorum ve plân yapıyorum. Amerika'ya gittiğimde de onun yanında okumak istiyorum. Isard University of Pennsylvania'da. Bense Boston'a MIT'ye gönderildim. Çok prestijli bir yer. Zonguldak plânında danışmanımız olan Lloyd Rodwin beni doğrudan doktora öğrencisi olarak kaydetmiş. Ama plân sırasında sorularıyla onu çok sıkıştırdığım için, başına iş almamak için benim danışmanım olmamış. Orada benim danışmanım olarak genç bir assistant profesör, John Friedman saptanmış. Bu bana başka bir kapı açtı. Bu kapıdan geçince kendimi yıllar boyunca plânlama teorisi yapar olarak buldum.

Birkaç gün sonra MIT'ye gittim, oraya benden önce gitmiş olan Timuçin Akkutay arkadaşım bana "*Harvard'da bu öğleden sonra bir konferans verilecek. Konferansı dinlemek için Isard gelecek*" dedi. Gittik tabi oraya. Bir adam, tahtaları siliyor, gözlüğünü arkadan ipe bağlamış. Dedi ki "*işte Isard bu*". Benim kafamdaki Walter Isard'a hiç benzemiyor. Ufak tefek, gözlüğü arkasından bağlamış, tahtayı siliyor. Hademe gibi bir şey. Ben gittim dedim ki, "*ben kantitatifçiyim ve sizin oraya gelmek istiyorum*". Bana "*peki istersen gel ama bu konferans sonrasında beraber yürüyelim*" dedi. Yürürken mülâkat yapacak. Libya'da Tripoli'yi bir antropolog incelemiş ve kent merkezindeki ikili yapıyı bulmuş ama o ikili yapıyı açıklayamıyor. Walter Isard da bu niye oluyor diye onu sıkıştırıyor. Hâlbuki Ankara'da da bu ikili yapı var. Mübeccel Kıray'la Tuğrul Akçura arasında bu ikili yapı üzerine tartışmalar oluyor ve biz de konuyu çok iyi biliyoruz. Adam cevap veremeyince ben söz aldım ve dedim ki "*bizim orada da bu ikili yapı var, bunun sebebi budur*". Konferans bitti. Walter Isard bana geldi, "*adresini ver evraklarını göndereyim*" dedi. Bir başka kapı da böyle açılmış oldu, böyle açla, açla gidiyor...

Mübeccel Hanım'ı da anmışken, hayatınızda sizi etkileyen ve yönlendiren böyle çok saygıdeğer hocalar, saygıdeğer isimler vardır mutlaka. Onlardan da bahsedebilir misiniz?

İnşaat mühendisliği okurken bizim hocamız Mustafa İnan'dı. Efsane bir adam. Oğuz Atay onun hayatını *Bir Bilim Adamının Romanı* diye yazdı. İnanılmaz ders anlatırdı. Mukavemet anlatıyor, çok yüksek bir matematik ve 150 kişilik bir amfinin karşısında altı tane büyük tahta var. Derse gelir, elinde bir tek tebeşir. Hiçbir not yok. Tahtalardan birini indirir ve başlar ders anlatmaya, bütün denklemler tahtada adım adım çıkartılır. Ders bitip zil çaldığında altı tahta doludur ve hiçbir şey silinmemiştir. Müthiş bir hoca ve tabii ondan ders almak ilginç bir olay. Not falan yok, bir düşünce deneyimini sana aktarıyor. On dokuz ders anlatsın, sen devam etme, yirminciye git anlarsın. Müthiş bir şey tabi, onu tahtada çıkartıyor adam.

Bir başka efsane Mübeccel Kıray da benim hocam oldu. Ama Mübeccel Kıray'la bizim ilişkimiz kısa sürede hoca-öğrenci ilişkisinden çıktı. Ben askerim, teğmen olarak derse gidiyorum. Mübeccel Hanım da bize kent sosyolojisi, anropoloji dersleri veriyor. Özellikle de stüdyolarımıza giriyor. Bu ilginç bir olay; biz o zaman zannediyorduk ki Mübeccel Hanım çok tecrübeli bir büyük hoca. Dersi, her şeyi biliyor falan. Hâlbuki sonra hayatını öğrenince gördüm ki, öğretim deneyimi yok, bir yıl ders verebilmiş. Bize o usta hoca gibi ders verirken ancak bir yıllık ders verme deneyimi varmış. Türkiye'de doktora yapmış, Behice Boran'ın doktora öğrencisi, sonra Amerika'ya gitmiş. Amerika'dan ek olarak antropoloji doktorası alıp gelmiş. Ama dönünce burada 1951 tevkifatında tutuklanmış. Evet, mahkûm olmamış, çıkmış ama ondan sonra İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümü onu almamış. O da 10 yıl Amerikan Haberler Ajansı'nda sekreter olarak çalışmış. ODTÜ kurulduktan sonra gelmiş ve bize ders verdiği zaman bir yıllık hocaydı. Ama çok tecrübeli, işe hâkim falan. Tabii bizde şöyle bir duygu var; o bir sosyolog, biz plânlama gözüyle bakıyoruz. Ama ben normal bir üniversite öğrencisi değilim, proje yapıyorum bakanlıkta vesaire. Plâncı ve sosyolog olarak aramızda çekişme var ama o çekişme büyük bir dostluğa dönüştü. Biz her cuma akşamı belli bir grup, hocanın evine yemeğe gidiyoruz Mübeccel Hanımlara. Mübeccel Hanım ve kocası İbo, muhteşem bir adam, yemekler yapıyor bize, hem de iddialı yemekler yapıyor. O zaman Altın Tabak çıkıyor, İbo Altın Tabak'ta o hafta tarifi verilen yemeği yapıyor, Mübeccel Hanım da zeytinyağlı yapıyor, İzmirli. Tabii biz hep İbo'nun yemeğini beğeniyoruz. Böyle hoş bir hava...

Kimler katılıyordu toplantılara?

Tansı ve Önder Şenyapılı'yı siz tanırırsınız ama sizin tanımadığınızı Sudi İlkorur, Aydan Bulca, Atilla Candır, vd. büyükçe bir grup. Her zaman herkes gitmez ama ben hemen her hafta giderdim. Biz ona rahle-i tedris derdik; bir enformel eğitim. O hafta ne olduysa, hangi sanat faaliyeti varsa konuşulur.

Ruhi Su geldiyse Ankara'ya, o da olur. Behice Hanım, Yaşar Kemal, işte Balaban varsa o da olur. Bu çok ayrıcalıklı bir yer.

Ondan sonra bir başka önemli şansım Amerika'dayken, demin hikâyeyi anlattım ya; Walter Isard'dan ders almak oldu. OECD göndermiş bizi, MIT ve Harvard arasında bir sömestir ders aldık. Hem Bill Alonso'dan hem John Friedman'dan. Friedman'ın dersi benim özellikle plânlama meselesine çok ciddi girmemi sağladı. O sırada Harvard ile MIT arasında bir müşterek program vardı. Ben normal dört tane ders alabiliyordum ama üç dört derse de ayrıca devam ediyordum. Bir tanesi Charles Abrams'ın dersiydi; ODTÜ'nün kurulmasının arkasındaki adam. Bir de doktorasını vermiş genç bir adamın dersine devam ettim, fişek gibi inanılmaz sorular soruyor. Şimdi biliyorum ki o Charles Tilly, çok önemli bir tarihçi, bugünün çok önemli bir adamı. Ama o dönem henüz bilinmiyordu. Alonso ile Friedman da henüz tanınmış değildi o zaman. Ama bir şans bu. Sonra işte Amerika'da dolaştık, Porto Riko'ya, Guayana'ya, Venezüela'ya gittik ve sonra Walter Isard'ın yanına döndük. Bölge Bilimi bölümünde öğrenci oldum. Matematik dersi almam söylendi. Ben dedim ki "mühendisim, matematik bilirim". "Tamam" dediler, "muafiyet sınavı var". Ne okutuyorlar bilmiyorum. Ders kitabını aldım, matris teorisi, olasılık ve kalkülüs okutuyorlar. Biz mühendis olarak kalkülüs biliyoruz ama ötekileri bilmiyoruz, sınavı geçemezsek ayıp olacak. Oturdum kapandım bir hafta. Sınavı geçtim, tek ben geçtim. Tabii bir bakıma sınanmış oldum ben. Normal dersler var, sekiz ders alıyorsun. Walter Isard'a gittim dedim ki, "benim bursum var, ülkeme dönmek zorundayım, onun için sizin doktora dersinize beklemeden gireyim". "Peki gir" dedi. Şimdi orada bir başka ilginç dersle yüz yüze geldim. Isard geliyor, o sırada bir kitap yazıyor adam. Yazdığı kitap bir genel equilibrium teorisi ama bu equilibrium teorisinde ekonomik değişkenler kadar, saygınlık, şiddet vs. gibi ekonomik olmayan değişkenler de var. Isard bütün onların denge denklemlerini yazıyor. Yurarda var o kitap. Ders başladı, Saat 10'da herkes yemeğini, içeceğini alıp derse giriyor. Beş altı kişiyiz, Isard geliyor, "problem şudur" diyor. Bu ders onun denklemleri yazılacak. İlk denklemi yazıyor, sonra dönüyor, "Mr. Tekeli öteki denklemi yazdırın" diyor, yazdırıyorsun. Sonra Çinli bir çocuk var, ona dönüyor falan, böyle gidiyor ve dersin sonunda 'chapter' bitiyor. Bir Amerikalı öğrenci var iyi not tutan, ona "notlarını sekretere ver" diyor. Sonra da bunun tümünden imtihan oluyorsun. Tabii devam ettik, kaçmak olmaz, sonuna kadar devam edeceksin. Ama böylece kendi yaratıcılık sürecine ortak ediyor seni, doktora öğrencisi olmak o demek.

Başka bir şansım da şu; biz ODTÜ’deyken 68 olayları falan oluyor, biz de solu öğreniyoruz. Böyle bir ortamda, DTCF’de felsefe dersi veren Nusret Hızır emekli oldu. Emekli olunca biz de dedik ki “şehircilik bölümüne alalım, ders versin, bize bilimsel felsefe anlatsın”. Çünkü bütün bildiğimiz şeyler karıştı. Bilim nedir, felsefe nedir, bize böyle güzel bir anlatsın istiyoruz. Hoca da geldi, sınıf doluyor. Herkes dersi izliyor. Felsefe bölümü kıskandı bunu. Dediler ki “burada felsefe hocaları var, emekli olmuşlara ders verdiriyorsunuz”. O zaman Aydın Germen bölüm başkanı, o da onlara yazı yazmış; “biz hocalarımızın emeksiz olmasındansa emekli olmasını tercih ederiz” diye. Ama Nusret Bey dersleri kesti. Nusret Bey, Ayşe Ablanın (Neriman Hızır) kocasıydı. Dersleri kesmesine rağmen, Ayşe Abla Okulu’nda salı günleri bize on yıla yakın felsefe dersleri verdi. Benim bütün epistemoloji ve felsefe tarihi bilgim oradan geliyor. Yani o da başka bir rahle-i tedris oldu. Böyle dört tane önemli kapı.

Siz de böyle vakıf dersleriyle bu süreci devam ettiriyorsunuz.

Tabi biraz da doktora dersleri falan...

Vakıf meselesi üzerine biraz kelam etmek isterim. Daha genç bir vakıf, kurulalı yaklaşık bir yıl oldu ama çok köklü çalışmalar yapmaya namzet. Nitekim şu an yüksek lisans ve doktora tez ödülleri başladı. Bu yıl üç arkadaşımız tez ödülleri aldılar.

Bunlar doğrudan ödül vermek gibi olmadı. Arkasında büyük bir çalışma var. “Tezler nasıl yapılmalıdır” konulu bir toplantıyla beraber verildi ödülleri.

Çok teşekkür ediyoruz hocam. Sizi tanıdığımız için kendimizi şanslı sayıyoruz. İdealkent dergisi sizinle başladı, sizinle devam ediyor.

Etsin, nice yıllara...

Bu arada sizin Gecekondu, Dolmuşlu, İşportalı Şehir kitabımızı da ‘özel sayı’ ile birlikte çıkaralım istiyoruz. Siz de önsözü gönderdiniz.

Bir anlamda konuştuğumuz ikili modeli verdim orada.

Son olarak, bu yıl Vehbi Koç ödülü takdim edildi size, bu vesileyle ayrıca tebrik ediyoruz. 2016’da da yılın bilim insanı olarak Sabancı Vakfı ödülüne lâyık görülmüştünüz. İkisini birden alan herhâlde Türkiye’de tekiniz.

Bir iki kişi daha var; Nermin Abadan Unat var, benim dostum. Bu törende de vardı. Beni görünce fark etti ki ödül benim, “nasıl buluyorsunuz bunları” diye Semahat Hanım’a seslendi.

Tekrar teşekkür ediyoruz hocam, sağlıklı ve güzel bir yaşam diliyoruz.

Ben çok teşekkür ediyorum. Özellikle Türkiye'de yapılan çalışmalara sahip çıkmanıza teşekkür ederim. Çünkü dünya düşünce macerasına insanlar tek başına çıkamazlar. Ancak bir çevre ile çıkabilirsin. Yapılanlar, Türkiye'de ancak böyle bir çevre olursa/oluşursa anlamlı hâle gelir.

Sağolunuz...